اهمیت و نقش آب در قرآن

تهیه کننده: محمود توکلیان اکبری

مرکز آموزش جهاد کشاورزی مشهد

چکیده:

واژه «آب» که برابر عربی آن «ماء» است، با عناوین مختلف در آیات زیادی از قرآن آمده است. بر اساس این آیات، آب از نعمتهای الهی و نزول آب از آسمان از نشانه‌های او شمرده شده است. حیات همه جان‌داران به آب وابسته است. نیز از نقش‌های گوناگون آب در زمین از احیای زمین، سرسبزی طبیعت، رویش گیاهان رنگارنگ، پیدایش مراتع، مزارع و باغ‌ها با درختان مختلف و انواع گوناگون میوه‌ها، سخن رفته است. منابع و مخازن آب چون دریاها، آسمان، کوه‌ها، از دیگر مسائل مربوط به آب است که آیات قرآن به آن اشاره دارند. قرآن کریم در این آیات، ذهن انسان را از توجّه به علل و عوامل مادّی تأمین آب منصرف ساخته و به عامل اصلی تأمین آن، یعنی خداوند سبحان، معطوف داشته است؛ البتّه در این آیات، گاه به مسائل علمی نیز اشاره‌های دقیق شده؛ امّا بیشتر از آن بر اموری‌که دارای اهداف تربیتی و هدایتی است تأکید شده است. فراوانی آیات مربوط به آب در قرآن، حاکی از اهمیت و نقش آب در جهان می‌باشد.

کلید واژه: آب، باران، حیات، انسان.

آب، نعمت الهی:

نگاهی به آیات مربوط به آب در قرآن نشان می‌دهد که از بین نقش‌های آن در حیات موجودات زنده، بر منافع مستقیم و غیرمستقیم آب برای انسان تأکید شده است و سیاق بخش فراوانی از این آیات نظیر«کُلوُاواشرَبوُا» (بقره/60) یا «أسقَیناکُم» (مرسلات/ 27) یا «فَأنزَلنا مِنَالسَّماءِ ماء»

(حجر/22) درصدد برشمردن نعمت‌های الهی است؛ این بخش از آیات به طور صریح یا غیر صریح، بندگان خدا را به شکر این نعمت بزرگ می‌خواند. در آیات 48 تا 50 سوره فرقان با اشاره به نزول آب طهور از آسمان و احیای سرزمین‌های مرده و فراهم کردن آب مورد نیاز دام‌ها و انسان‌ها، مردم را به یادآوری این نعمت الهی دعوت می‌کند: «وَ لَقَد صَرَّفناهُ بَینَهُم لِیَذّکّروُا فَأَبی أَکثَرُ النّاسِ إِلاّ کُفورًا.» در آیات 57 و 58 سوره اعراف همین بیان، با دعوت مردم به سپاس‌گزاری از این نعمت همراه شده است: «کَذلِکَ نُصَرِّفُ الآیاتِ لِقَوم یَشکُروُن.» آیه 68 تا 70 سوره واقعه با دعوت از مخاطبان به تدبّر در آب آشامیدنی و تأکید بر اینکه فقط خداوند آن آب گوارا را از ابرها فروفرستاده و قادر است با تغییر نظام حاکم بر نزول آب، آن را به آبی شور و تلخ تبدیل کند، خدا را مستحق سپاس‌گزاری دانسته و به شکر نعمت آب تشویق کرده است. « أَفَرَءَیتُمُ الماءَ الَّذی تَشرَبونَ * ءَأَنتُم أَنزَلتُموهُ مِنَ المُزنِ أَم نَحنُ المُنزِلونَ * لَو نَشاءُ جَعَلناهُ أُجاجاً فَلولا تَشکرُون.» درآیه 12 سوره فاطر نیز از دو دریای شور و شیرین و منافع آن آنها یاد کرده و غرض از یادآوری این نعمت راشکرگزاری‌مردم‌دانسته‌است.

باران از آیات الهی:

در آیات مربوط به آب در قرآن، نزول آب از آسمان و درپی آن إحیای زمین، رویش گیاهان و درختان مختلف با انواع میوه‌ها، از آیات الهی دانسته شده است: «هُوَ الَّذی أَنزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً لَکُم مِنهُ شَرابٌ و مِنهُ شَجَرٌ فیهِ تُسیمُونَ * یُنبِتُ لَکُم بِهِ الزَّرعَ و الزَّیتونَ و النَّخیلَ و الأَعنابَ و مِن کُلِّ الثَّمرات إِنَّ فِی ذلِکَ لآیَةً لِقوم یَتفَکَّرون.» (نحل/10-11) در این بخش از آیات، گاه نزول آب از آسمان از نشانه‌های ربوبیّت مستمر الهی شناسانده شده که چگونه خدای حکیم، آب را با تدبیر و تقدیر حکیمانه، به اندازه بر زمین مرده می‌ریزد و با آن به زمین و اهل آن حیات می‌بخشد. (انعام/99 و طه/53-54) به عبارت دیگر این آیات بیانگر مدیریت خدا بر نزولات آسمانی و باران می‌باشد. در آیه 164 سوره بقره، نزول آب و در پی آن، افزون بر إحیای

زمین، پراکنده شدن جنبندگان نیز از آیه‌های الهی شمرده شده است: «إِنَّ فِی خَلقِ السَّماواتِ والأَرضِ ... و ما أَنزَلَ ٱللّه مِنَ السَّماءِ مِن ماء فَأحیا بِهِ الأَرضَ بَعدَ مَوتِها و بَثَّ فیها مِن کُلِّ دابَّة ... لآیات لِقَوم یَعقِلون.» در آیاتی دیگر، همین پدیده، نشانه تحقّق معاد و قدرت خداوند بر احیای دوباره مردگان دانسته شده است: «ومِن آیاتِهِ أَنّکَ تَری الأَرضَ خاشِعَةً فَإِذا أَنزَلنا عَلیهَا الماءَ إهتَزَّت و رَبَت إِنَّ الّذِی أَحیاها لَمُحیِ المَوتی إِنَّهُ عَلی کُلِّ شَیء قَدیر». (فصلت/39) «وَٱللّه أَنزل مِنَ السَّماءِ ماءً فَأحیا بِهِ الأَرضَ بَعدَ مَوتِها إِنَّ فِی ذلکَ لآیةً لِقوم یَسمَعونَ». (نحل/65، روم/24) در آیاتی دیگر، بدون تصریح به نشانه بودن، بلکه با تشبیه احیای دوباره انسان‌ها پس از مرگ به رویش گیاهان از زمین در پی نزول آب، احیای زمین با آب را نشانه قدرت خداوند بر امکان و وقوع معاد می‌داند: «وَالَّذِی نَزَّلَ مِنَ السَّماءِ ماءً بِقَدَر فَأَنشَرنا بِهِ بَلدَةً مَیتاً کَذلِکَ تُخرَجون» . (زخرف/11، اعراف/57)

آب منشأ حیات:

قرآن کریم در آیه 54 سوره فرقان، آغاز آفرینش انسان را از آب دانسته و می‌گوید: «وَهُو الَّذِی خَلقَ مِنَ الماءِ بَشَراً» و در آیه 45 سوره نور نه تنها انسان که مبدأ آفرینش هر جنبنده‌ای را آب معرّفی کرده است: «وَٱللّه خَلقَ کُلَّ دابَّة مِن ماء». در آیه 30 سوره انبیاء به صورت عام و کلّی‌تر بیان می‌کند که هرچیز زنده‌ای را از آب قرار دادیم: «وجَعَلنا مِنَ‌الماء کُلَّ شَیء حَیّ». درباره اینکه مراد از «ماء» چیست؟ برخی برآنند که «ماء» در آیه، همان آب معروف است؛ بنابراین مبدأ آفرینش جان‌داران آب است؛ در مقابل، برخی دیگر از مفسّران، مقصود از «ماء» را نطفه دانسته‌اند؛ شاید به این دلیل که مبدأ آفرینش جان‌داران با آبی جز نطفه مسلّم نیست؛ به ویژه که در چند آیه، مبدأ آفرینش انسان هم نطفه شناسانده شده: «إِنّا خَلَقنا الإِنسانَ مِن نُطفَة أَمشاج» (انسان/2) و در آیاتی دیگر، از این نطفه به «ماء» تعبیر شده است: «أَلَم نَخلُقکُم مِن ماء مَهِین= آیا شما را از آبی پست نیافریدیم؟» (مرسلات/20)

«فَلْيَنْظُرِ الْإِنسنُ مِمَّ خُلِقَ * خُلِقَ مِن مَاء دَافِق= پس آدمی باید بنگرد که از چه آفریده شده. از آبی جهنده آفریده شده». (طارق/ 5-6) مفسّران مقصود از «كُلَّ شَىْءٍ حَىّ» را هر مخلوق زنده دانسته‌اند. فخر رازی با استناد به آیاتی که آفرینش جن را از آتش (حجر/27) و آفرینش آدم را از خاک دانسته (آل‌عمران/59) و چند پرنده که حضرت عیسی(علیه السلام)آن‌ها را از گِل ساخته (مائده/110) و نیز با توجه به روایاتی که آفرینش فرشتگان را ازنور دانسته، بر آن است که این موارد، از عموم آیه پیشین استثنا می‌شود. وی هم‌چنین در ذیل آیه «وَاللّه خَلَقَ كُلَّ دَابَّة مِن مَاء» (نور/45) معتقد است که ظهور آیه در این است که مبدأ آفرینش موجودات زنده آب است. مقصود از «كُلَّ دَابَّة» فقط جنبندگان ساکن بر روی زمین است، نه هر موجود زنده‌ای و از آن‌جا که جنبندگان روی زمین یا از نطفه آفریده شده‌اند یا بدون آب نمی‌توانند زندگی کنند، آیه از این اکثر به «همه» تعبیر کرده است. (التفسیر الکبیر، ج24، ص16) افزون بر این، برخی مفسّران «كُلَّ شَىْءٍ حَىّ» رامختصّ حیوانات دانسته‌اند؛ امّا در مقابل، برخی با توجّه به اطلاق آن، هر موجود مادّی دارای رشد و نمو را مشمول آن دانسته‌اند؛ خواه حیوان باشد یا گیاه و درخت.(مجمع‌البیان، ج7، ص82 ؛ التفسیر الکبیر، ج22، ص164) عده‌ای «جَعَلنا» را به معنای «خلقنا» گرفته‌اند (الکشّاف، ج2، ص570) که بنابراین احتمال، آیه مبدأ آفرینش موجودات زنده را آب می‌داند؛ خواه آب به معنای نطفه یا به طور مطلق باشد. برخی در این‌باره با استناد به فرضیّه‌هایی که علم جدید آن را مطرح کرده، مبنی بر این‌که اصل حیات ریشه در آب دارد و نخستین موجود یا موجودات زنده به صورت حیوان بسیط تک سلولی از آب و در دریا پدید آمده است، درصدد برآمده‌اند که آیه را بر این نظریّه تطبیق دهند.(التمهید، ج6، ص33 و 34) سیدقطب در همین جهت می‌گوید: آیه «وَ جَعَلنا مِنَ الماءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىّ» حقیقتی بزرگ را اثبات می‌کند که دانشمندان، فهم و اثبات آن را دستاوردی بزرگ برای علم قلمداد می‌کنند و آن این‌که نخستین بستر حیات، آب است.(فی‌ظلال، ج4) برخی دیگر «جَعَلنا» را به معنای «أحیینا» دانسته‌اند؛ یعنی ما به هر موجود زنده‌ای با آب، حیات بخشیدیم.(مجمع‌البیان، ج7، ص82) بنابراین، آیه به تأثیر آب در ادامه حیات موجودات ناظر است، نه فقط به اصل آفرینش آن‌ها. طبرسی این نظر را درست‌تر دانسته و روایت عیّاشی از امام‌صادق(علیه السلام)را نقل کرده که حضرت در پاسخ به پرسشی درباره طعم آب، با استناد به همین آیه فرمودند: طعم آب، طعم حیات است.(مجمع‌البیان،

ج7، ص82) برخی نیز با استناد به کشفیات علمی، مبنی بر این‌که مهم‌ترین عنصر تشکیل دهنده یک سلول، آب است که در همه موجودات زنده از حیوان گرفته تا گیاهان وجود دارد، آیه را به بیان این‌حقیقت علمی ناظر دانسته‌اند.(الرکام المزنی، ص206.) علاّمه‌طباطبایی می‌نویسد: مسأله ارتباط حیات با آب که امروزه در سایر بررسی‌های علمی جدید روشن شده، معجزه ماندنی قرآن کریم است.(المیزان، ج14، ص277) بنابراین به طور کلّی سه نظریّه درباره آیه مطرح شده است: 1. هر موجود زنده‌ای از آب آفریده شده؛ 2. هر موجود زنده‌ای از نطفه آفریده شده؛ 3. حفظ و ادامه حیات هر موجود زنده‌ای به آب وابسته است.

تأمین غذای انسان:

انسان برای ادامه زندگی خود، نیازمند به آب وغذا است و به همین دلیل همواره، نقش و تأثیر آب را در همه شؤون حیات خود به روشنی احساس می‌کرده و به آب با دیده اهمّیّت نگریسته است، بخش اعظم آیات مربوط به آب نیز نقش اصلی را در تأمین غذای انسان به آب داده است. پیام اصلی این آیات که بدون استثنا فقط خداوند را تأمین کننده این آب معرّفی کرده، برشمردن نعمت‌های خداوند برای انسان و نشان دادن آیات الهی و قدرت خدا به وی در همه صحنه‌های عالم و در لحظه لحظه زندگی او است تا به ایمان به خدا، توحید و معاد راهنمایی‌اش کند و احیاناً با برشمردن نعمت‌های خدا، انسان را به شکر این نعمت‌ها فراخواند.
در این باره، آیه 22 سوره بقره و 32 سوره ابراهیم پس از بیان نزول آب از آسمان می‌گوید: خدا با آن آب، انواع میوه‌ها را از زمین بیرون آورد تا رزق شما باشد: «وَ أَنزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَخرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمراتِ رِزقاً لَکم». در آیه 99 سوره انعام همین بیان با تفصیل بیش‌تر دیده می‌شود: خداوند با آب هر نوع گیاهی را رویاند؛ آن‌گاه از آن گیاه، جوانه‌ای خارج ساخت که در آن جوانه، دانه‌هایی بر روی هم چیده شده است و از شکوفه درختان نخل، خوشه‌هایی نزدیک به هم برآورد؛ هم‌چنین با آن آب، باغهایی از انگور، زیتون و انار که همانند هم یا غیر همانند است، ایجاد کرد: «وَ هُوَ الَّذی أَنزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَخرَجنا

بِه نَباتَ كُلِّ شَيء فَأخرَجنا مِنهُ خَضِراً نُخرِجُ مِنهُ حَبّاً مُتراكِباً و مِنَ النَّخلِ مِن طَلعِها قِنوانٌ دانِيةٌ و جَنّات من أعناب والزَّيتونَ والرُّمّان مُشتَبهاً و غَيرَ مُتشابِه». همین مطلب در آیه 11 سوره نحل با این بیان آمده است: «يُنبِتُ لَكم بِهِ الزَّرعَ و الزَّيتونَ والنَّخيلَ والأَعنابَ و مِن كُلِّ الثَّمراتِ»؛ جز این در آیه 27 سوره فاطر به میوه‌های رنگارنگ (فأَخرَجنا بِه ثَمرات مُختَلفاً ألوانُها) و در آیه 21 سوره زمر، به زراعت‌های رنگارنگ (ثُمَّ يُخرج به زَرعاً مُختَلفاً أَلوانُه) که رویش همه از آب آسمان است، توجّه داده است. در آیات 25 تا 32 سوره عبس، پس از بیان ریزش آب و پیش از ذکر گیاهان و انواع میوه‌ها، از حبّ (دانه) یاد شده که می‌تواند نشان دهنده اهمّیّت نقش غلاّت و دانه‌ها در تغذیه انسان باشد.(مجمع‌البیان، ج10، ص270؛ المیزان، ج20، ص209.) «أَنّا صَبَبنا الماءَ صَبّاً * ثُمَّ شَقَقنَا الأَرضَ شَقّاً * فَأَنبَتنا فِيها حَبّاً * و عِنَباً و قَضْباً * و زَيتوناً و نَخلا * و حَدائِقَ غُلباً * و فاكِهَةً و أَبّاً * مَتعاً لَكم و لِانعامِكُم».

از سوی دیگر، بشر همواره بخشی از نیازهای غذایی خود را از طریق دام تأمین می‌کرده و از این رو قرآن کریم، بر نقش و تأثیر آب بر این نیاز انسان، یعنی پرورش دام نیز تأکید کرده و آن را از نعمت‌های الهی به انسان برشمرده است. در همین جهت، آیه 24 سوره یونس، رویش گیاهان را معلول آبِ نازل شده از آسمان دانسته و از آن در کنار غذای انسان، خوراک دام شمرده است: «كَماء أَنزلناهُ مِنَ السَّماءِ فَاختَلطَ بِه نَباتُ الأَرضِ مِمّا يَأكُلُ النّاسُ و الأَنعامُ». تصریح به این‌که گیاهان زمین، خوراک انسان و دام (انعام) است نه حیوانات، با این‌که حیوانات بسیاری از آن تغذیه می‌کنند، نشان می‌دهد که این آیه، در مقام بیان تأثیر مستقیم و غیر مستقیم آب در تأمین غذای انسان است. این معنا در آیات دیگر نیز مورد توجّه است. در آیه 10 نحل بخشی از آبِ آسمان را عامل پیدایش گیاهانی دانسته که انسان‌ها دام خود را برای چریدن به میان آن می‌برند: «هُوَ الَّذی أَنزلَ مِن السَّماءِ ماءً لَكم مِنه شَرابٌ و مِنهُ شَجرٌ فيه تُسيمون» قرآن در آیات دیگری می‌گوید: واز آسمان، آبی

فرود آورد و به وسیله آن، رستنی‌های گوناگون جفت جفت بیرون آوردیم. بخورید و دام‌هایتان را بچرانید که به طور قطع در این‌ها برای خردمندان نشانه‌هایی است: «و أَنزلَ من السَّماءِ ماءً فَأخرَجنا بِه أَزواجاً مِن نَبات شَتّی * کُلوا وارعَوْا أنعامَکُم إنَّ فی ذلکَ لآیات لأُولِی النُّهی.» (طه/53 -54). تأکید بر نقش آب در تأمین خوراک دام در آیات 31 و 33 سوره نازعات و 27 سوره سجده نیز به چشم می‌خورد.

رفع تشنگی:

گفته شد که در تفسیر آیه «وجَعَلنا مِن الماء کُلَّ شَیء حَیّ» برخی برآنند که حیات انسان به آب بستگی دارد و بخشی از این نیاز را با نوشیدن آن برطرف می‌کند. خداوند سبحان در مقام امتنان، آشامیدن آب را بر بندگان مباح اعلام کرده است: «کُلوا وَ اشرَبوا مِن رِزقِ ّالله». (بقره/60، اعراف/31). آیاتی از قرآن کریم، ضمن اشاره به این نیاز انسان، خداوند را تأمین‌کننده آب آشامیدنی برای انسان معرّفی کرده است: «فَأَنزلنا من السَّماءِ ماءً فَأَسقَیناکُموه». (حجر/22) در آیه 48- 49 سوره فرقان، آب با وصف «طهور» آمده و در کنار انسان از دام نیز یاد شده که این آب طهور برای آشامیدن آن‌ها مهیا شده است: «و أَنزَلنا مِن السَّماء ماءً طَهوراً * ... و نُسقِیَه مِمّا خَلَقنا أَنعاماً و أَناسِیّ کَثِیراً». در این آیات نیز با این‌که همه حیوانات از آب برای آشامیدن استفاده می‌کنند، فقط از انسان و دام یاد شده و این شاید از آن جهت است که آیات گذشته در مقام شمارش نعمت‌های خاص خداوند به انسان است. در آیه27 سوره مرسلات، از تأمین آب آشامیدنی گوارا برای انسان که از کوه‌ها سرچشمه می‌گیرند، خبرمی‌دهد: «وجَعَلنا فیها رَواسِیَ شامخات و أَسقَیناکم ماء فُراتاً». از سوی دیگر می‌توان نمونه‌ای از جستجو و طلب انسان از آب را در آیه 160 سوره اعراف و 60 سوره بقره نشان داد. در آیه نخست، قوم موسی از وی آب آشامیدنی می‌طلبند: «و أَوحَینا إلی مُوسی إذِ استَسقاهُ قَومُه» و در آیه دوم، موسی از خداوند برای قوم خود آب

می‌طلبد: «و إِذِ استَسقی مُوسی لِقومِه» که با وحی خداوند، عصای خود را بر سنگ می‌زند و با ظاهر شدن دوازده چشمه، آب‌آشامیدنی اسباط بنی‌اسرائیل تأمین می‌شود. در این آیات نیز تأکید و غرض اصلی، شمردن برخی نعمت‌های خداوند برای انسان جهت دعوت او به توحید و بندگی است؛ چنان که انسان در سوره واقعه/ 68-70، به تدبّر در آب آشامیدنی‌اش و این‌که چه کسی آن را از ابرهای گران‌بار فرو می‌فرستد، دعوت و به شکرگزاری آن تشویق یا به دلیل ناسپاسی از آن توبیخ شده است.

احیای زمین:

یکی از آثار مهم و گسترده آب در زمین که انسان از منافع مستقیم و غیرمستقیم آن بهره می‌برد، احیای زمین است که در آیاتی بر آن تأکید شده است. آیه 65 سوره نحل می‌گوید: خداوند از آسمان آب فرود آورد و در پی آن، زمین را پس از مرگ احیا کرد: «وَاللّه أَنزلَ مِن السَّماءِ ماءً فَأحیا بِهِ الأَرضَ بَعدَ مَوتِها». نیز فاطر/9 ، بقره/164. همین معنا با بیانی دیگر در سوره عنکبوت آیه63 آمده است. در آیه 5 سوره جاثیه از آب آسمان به «رزق» تعبیر شده؛ آن‌گاه به احیای زمین با آن رزق اشاره می‌کند: «وما أَنزَلَ اللّه مِن السَّماء مِن رِزق فَأَحیا بِه الأَرضَ بعدَ مَوتِها». آیه 48 - 49 سوره فرقان ، هدف از نزول باران را احیای سرزمین مرده دانسته است: «و أَنزلنا مِن السَّماءِ ماءً طَهوراً * لِنُحیِی بِه بَلدَةً مَیتاً». عموم مفسران برآنند که مقصود از احیا در این آیات، روییدن گیاهان و آبادانی زمین است.(مجمع‌البیان، ج7، ص301 ؛ المیزان، ج15، ص227) که از یک طرف با روییدن انواع میوه‌ها و خوردنی‌ها، روزی انسان را تأمین می‌کند و با ایجاد چراگاه‌ها، زمینه ادامه حیات دام‌ها، حیوان‌ها و همه جنبندگان را فراهم می‌سازد و از سوی دیگر، با رویش انواع گیاهان با رنگ‌های گوناگون، به زمین زیبایی و طراوت می‌بخشد.(التفسیر الکبیر، ج4، ص223 - 224) احیای زمین که همواره با سرسبزی و زیبایی طبیعت همراه است، مورد تأکید آیاتی دیگر قرار گرفته؛ به طور مثال در آیه 63 سوره حج آمده است: «أَلم تَرَ أَنَّ اللّه أَنزلَ مِن السَّماء ماءً فَتُصبِحُ الأرضُ

مُخضَرَّةً» و نیز از پیدایش انواع گوناگون گیاهان با آب باران یاد می‌کند: «و أَنزلَ مِن السَّماءَ ماءً فَأَخرجنا بِه أَزوجاً مِن نَبات شَتّی» (طه/53) و این همه، سبب زیبایی و آراستگی زمین می‌شود: «کَماء أَنزَلناهُ مِن السَّماءِ فَاختَلطَ به نَباتُ الأَرضِ ... حَتّی إذا أَخذَتِ الأَرضُ زُخرُفَها و ازَّیَّنَت» (یونس/24) و برای انسان، بهجت و شادابی به همراه می‌آورد: «و أَنزلَ لَکُم مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَنبتنا بِه حَدائِقَ ذاتَ بَهجة.» (نمل/60)

طهارت و بهداشت:

در قرآن کریم، پاکیزگان محبوب خدا شمرده شده‌اند: «إنَّ ٱللّه یُحبُّ التَّوّابِین و یُحبُّ المُتَطهِّرِین». (بقره/222، توبه/108) واین بدان جهت است که طهارت و پاکیزگی نزد خدا محبوبیّت دارد؛ از این‌رو از یک سو در آیات بسیاری مانند آیات 6 سوره مائده، 4 مدثر و26 حج به طهارت سفارش شده است؛ چنان‌که خداوند انسان را به‌گونه‌ای آفریده که به پاکیزگی میل دارد (مائده/5 –6) از سوی دیگر، آب وسیله‌ای برای این طهارت و تأمین بهداشت معرّفی شده که خداوند آن را در اختیار بشر قرار داده است: «ویُنزِّلُ عَلیکُم من السَّماءِ مَاءً لِیُطهِّرکُم بِه.» (انفال/11) در آیه 48 سوره فرقان، آب با وصف طهور آمده است: «و أَنزَلنا منَ السَّماءِ مَاءً طَهُوراً»، به کارگیری واژه طهور در این آیه، نگرش قرآن به نقش و تأثیر آب را در پاکیزگی محیط زندگی که از نعمت‌های خدا بر انسان است، نشان می‌دهد. برداشت نسبتاً مشهور از طهور، صیغه مبالغه بودن آن است و بر طاهر بودن آب تأکید و مبالغه می‌کند.(البحرالمحیط، ج8 ، ص115) برخی، مبالغه موجود در واژه را این‌گونه شرح داده‌اند که طهارت بسیار آب، سبب می‌شود مطهِّر اشیای دیگر هم بشود؛ یعنی طهارتش به هر چیزی که با آن برمی‌خورد، سرایت کند. (احکام‌القرآن، جصاص، ج3، ص437؛ احکام‌القرآن، ابن‌العربی، ج3، ص435؛ قرطبی، ج13، ص39) امّا زمخشری و برخی دیگر معتقدند که طهور، به معنای وسیله و ابزار طهارت است.(الکشّاف، ج3، ص95 ؛ قرطبی، ج13، ص39)

ادامه آیه 49 سوره فرقان، غرض از نزول آب طهور را احیای سرزمین مرده و فراهم ساختن آب آشامیدنی چارپایان و انسان‌ها معرّفی می‌کند: «لِنُحیِیَ بِه بَلدَةً مَیتاً و نُسقِیَهُ

مِمَّا خَلَقنا أنعامًا و أَنَاسِيَّ كَثِيراً» و مناسبت میان پاکیزگی آب و احیای سرزمین‌ها و آشامیدن حیوان و انسان، نقشی فراتر از بهداشت فردی را برای آب ثابت می‌کند و از یک سو شامل بهداشت اجتماعی و تطهیر طبیعت و پیرایش محیط از هر نوع آلودگی مضر به آن نیز می‌شود. برخی قرآن‌پژوهان برای نشان دادن سازگاری آیات قرآن با علم گفته‌اند: آبی که بر زمین می‌بارد، افزون بر جلا دادن برگ درختان، میکروب‌های پراکنده در هوا را نیز فرو می‌ریزد و همین که در زمین جاری شد، کثافت‌های روی زمین را با خود به رودخانه‌ها، دریاها یا به داخل زمین فرو می‌برد. هم‌چنین آب، حامل موجودات ذره‌بینی بسیاری است که آلودگی‌های موجود در آن را از میان می‌برد. این موجودات که با استفاده از اکسیژن، به تصفیه آب می‌پردازند، هر قدر آب از صفای بیش‌تری برخوردار باشد، قدرت بیش‌تری برای جذب اکسیژن داشته، بهتر می‌توانند نقش خود را ایفا کنند.(مطهرات در اسلام، ص25- 22) از سوی دیگر، آیات قرآن، گستره بیش‌تری برای طهارت معنوی و بهداشت فردی ارائه می‌دهد؛ به طور مثال در تشریع برخی عبادات چون نماز، نوعی بهداشت و طهارت با آب به شکلی ویژه و قانونمند شرط شده است. در این طهارت که باید با قصد تقرّب به خدا انجام شود، لازم است هر مسلمان هنگام ادای نماز، صورت و دست‌های خود را تا آرنج بشوید و سر خود و نیز پاها را تا برآمدگی مسح، ودر حالت‌هایی ویژه غسل کند. (مائده/ 5- 6) بر اساس برخی آیات، مؤمنان، به طهارت لباس: «وثِيَابَكَ فَطهِّر» (مدثر/4) و تطهیر خود پس از قضای حاجت: «فِيه رِجالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتطهَّروا ُوّالله يُحِبُّ المُطَّهِّرِين» (توبه/108) دستور داده شده‌اند. این آیه ابتدا در ستایش اهل قُبا که به شستن خود با آب پس از قضای حاجت اهتمام می‌ورزیدند نازل شد.(جامع‌البیان، ج11، ص40 ـ43 ؛ الدرّ المنثور، ج3، ص278) ولی شیوه برتر را برای همه مسلمانان معرّفی کرد. مجموع این آیات، بر تأثیر معنوی و روحانی تطهیر در کنار تأثیر ظاهری تأکید کرده است. برخی از روایات تاریخی مرتبط با نزول آیه 11سوره انفال خبرمی‌دهد که یاران پیامبر در جنگ بدر به دلیل قرار گرفتن در موقعیّت جنگیِ ضعیف‌تر وعدم دسترسی به چاهای بدر، به وساوس شیطانی مبتلا شدند و خداوند با نزول باران برآن‌ها، موجب تطهیر و آرامش دل‌های آنان شد. (ابن کثیر، ج2، ص304؛ مجمع البیان، ج4، ص438 ؛ کنز العرفان، ج1، ص41)

براساس آنچه گفته شد نتیجه‌گیری می‌شود که آیات زیادی در قرآن کریم در باره آب وجود دارد. این آیات، آب را از نعمتهای الهی و نزول آب از آسمان را از نشانه‌های خدا برشمرده است. حیات همه جان‌داران به آب وابسته است. نیز از نقش‌های گوناگون آب در زمین از جمله احیای زمین وسرسبزی طبیعت، سخن رفته است. آیات قرآن به منابع تأمین آب نیز اشاره دارند. قرآن کریم در آیات مرتبط به آب، ذهن انسان را به عامل اصلی مدیریت و تأمین آن در جهان، یعنی خداوند سبحان معطوف داشته است؛ به مسائل علمی نیز اشاره‌های دقیق شده؛ امّا بیشتر بر اموری‌که دارای اهداف تربیتی و هدایتی است تأکید شده است. فراوانی آیات مربوط به آب در قرآن، حاکی از اهمیت و نقش‌های گوناگون آب در جهان و در چرخه هستی می‌باشد.

منابع:

القرآن الکریم؛ احکام‌القرآن، ابن‌العربی؛ احکام القرآن، جصاص؛ البحرالمحیط؛ تفسیرالقرآن العظیم، ابن‌کثیر؛ التفسیرالکبیر، فخر رازی؛ التمهید فی علوم‌القرآن؛ جامع‌البیان عن تأویل آی‌القرآن، طبری؛ الجامع لأحکام القرآن، قرطبی؛ الدّرّالمنثور فی‌التفسیر بالمأثور؛ الرکام المزنی و الظواهرالجوّیّه؛ الکشّاف، زمخشری؛ کنزالعرفان؛ مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، طبرسی؛ مطهّرات در اسلام؛ المیزان فی تفسیر القرآن، علامه طباطبائی.